

SFÂNTUL IRINEU DE LYON

ÎMPOTRIVA EREZIILOR

COMBATERE ȘI RĂSTURNARE
A GNOZEI CU NUME MINCINOS

Cartea I

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Traducere din limbile greacă veche și latină,
introducere și note de Petru MOLODEȚ

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MIȘIUNE ORTODOXĂ
BUCUREȘTI - 2016

CUPRINS

Cuvânt înainte	5
Introducere	9
Notă asupra ediției	31

Împotriva ereziilor, cartea I

Prefață	34
Prima parte (<i>Expunerea doctrinei lui Ptolemeu</i>)	37
Partea a doua (<i>Unitatea credinței Bisericii și diversitatea sistemelor eretice</i>)	77
Partea a treia (<i>Originea valentinianismului</i>)	126

la Dumnezeu sau la Persoana lui Hristos, așa cum sunt Aceștia propovăduiți de Biserică. Pe de altă parte, în contextele care trimit la o doctrină gnostică sau alta, în care Dumnezeu sau Hristos sunt, de fapt, denumirile unor Eoni, toate pronumele au fost păstrate cu minusculă.

Traducerea textelor scripturistice, în afară de cele marcate explicit prin note, precum și cea a versurilor din *Iliada* și *Odiseea*, ne aparțin.

Sfântul Irineu de Lyon

Împotriva ereziilor

Combatere și răsturnare a gnozei cu nume mincinos

Cartea I

Îndemnul Sfântului Irineu de Lyon către editor:

Te conjur pe tine, cel care vei copia această carte, în numele Domnului nostru Iisus Hristos și al slăvitei Lui veniri, când va veni să judece viii și morții, să confrunți transcrierea și să o corectezi după copia aceasta din care o vei lua. Și vei transcrie întocmai această conjurare și o vei pune în copia ta¹.

¹ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.20, pp. 494-496.

Prefață

Pr.1. Sunt unii care, respingând adevărul, introduc rațiuni mincinoase și „genealogii fără sfârșit, care aduc mai degrabă certuri”, așa cum spune Apostolul, „decât lucrarea mântuitoare a lui Dumnezeu cea întru credință”². Printr-un discurs plauzibil alcătuit cu viclenie, ei rătăcesc mintea celor mai neștiutori și îi fac robi, falsificând Scripturile Domnului și făcându-se tâlcuitori răi ai celor bine spuse. Astfel, îi duc la ruină pe mulți, abătându-i, sub pretextul cunoașterii, de la Cel care a alcătuit și a rânduit întreg acest univers (ca și cum ar avea să arate ceva mai înalt și mai bun decât Dumnezeu, „Cel care a făcut cerul și pământul și toate cele ce sunt în ele”³) și îndemnându-i în mod convingător, prin arta discursurilor, pe cei simpli [să practice] metoda cercetării, dar ducându-i de fapt la pieire pe ei prin faptul că le predispune cugetul la blasfemie și necuviință față de Creator, pentru că nu au capacitatea de a discerne minciuna de adevăr. Pr.2. Căci rătăcirea nu se arată pe sine așa cum este, pentru ca nu cumva, fiind arătată în goliciunea ei, să fie dată în vileag, ci, împodobindu-se în mod înșelător cu o haină părelnică, face în așa fel încât să se arate pe sine celor mai neștiutori, printr-o aparență exterioară, mai adevărată decât adevărul însuși – lucru de răs al și pomeni. Despre unii ca aceștia, un om superior nouă⁴

² 1 Timotei 1, 4. Cf. traducerea din *Noul Testament cu Psalmii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, p. 483.

³ Psalmul 145, 6.

⁴ Nu se știe pe cine citează Sfântul Irineu aici. Este posibil să fie totuși vorba de Sfântul Policarp, pe care episcopul de Lyon îl citează de mai multe ori în această operă, fără a-l numi. *Vide infra* 15.6.

a spus că „sticla care primește prin meșteșug o formă asemănătoare batjocorește piatra prețioasă care este smaraldul, socotită de unii a avea o mare valoare, dacă cel priceput să cerceteze și să dea în vileag meșteșugul făcut prin înșelare nu este de față; iar atunci când arama este amestecată cu argintul, cine va putea cu ușurință să o cerceteze, dacă este neștiutor?” De aceea, așadar, pentru ca unii să nu fie înhățați din vina noastră precum oile de lupi (întrucât nu îi recunosc din cauză că, prin șiretlic, au îmbrăcat haină de oaie⁵, de care Domnul ne-a poruncit să ne păzim, căci, deși vorbesc ca noi, nu cugetă ca noi), am socotit că este necesar, după ce am citit comentariile – așa cum spun ei – ale ucenicilor lui Valentin, m-am întâlnit cu unii dintre ei și le-am pătruns doctrina, să-ți dezvălui, iubite, extraordinarele și profundele lor mistere⁶ (pe care „nu toți le pricep”⁷, pentru că nu toți și-au scuipat creierii [cercetându-le]), astfel încât, învățându-le și tu, să le faci cunoscute celor care sunt împreună cu tine și să-i sfătuiești pe aceștia să se păzească de adâncul nebuniei și blasfemiei acelora față de Dumnezeu. Și, atât cât vom putea, vom face cunoscut limpede și pe scurt doctrina celor care și acum învață minciuna – vorbesc de cei din preajma lui Ptolemeu, a căror doctrină este o floare a școlii lui Valentin – și vom aduce, după modestele noastre puteri, mijloacele de a o distruge, arătând că cele spuse de ei sunt incoerente, străine de adevăr și în dezacord cu acesta. Și, deși nu am fost obișnuiți cu scrierea, nici deprinși cu arta discursurilor,

⁵ Cf. Matei 7, 15.

⁶ Registrul este în mod evident unul ironic. Am preferat redarea pluralului grecesc μυστήρια prin „mistere”, atât pentru a le delimita de Tainele Bisericii, cât și pentru a surprinde trimiterea în subtext la misterele cultelor păgâne cu care sistemele gnostice se asemănau cel puțin prin pretenția inițierii într-un adevăr ascuns celor mulți și dezvăluit numai unui grup de aleși.

⁷ Matei 19, 11.

dragostea ne-a îndemnat totuși să-ți dezvăluim ție și tuturor celor care sunt cu tine învățăturile lor tănuite până acum, dar aduse deja la lumină prin harul lui Dumnezeu, „căci nu este nimic acoperit care să nu iasă la iveală și nimic ascuns care să nu ajungă cunoscut”⁸.

Pr.3. Și nu vei pretinde de la noi, care trăim între celți și care în cea mai mare parte a timpului ne desfășurăm activitatea folosind un dialect barbar, arta discursurilor, pe care nu am învățat-o, nici abilitatea de a scrie, pe care nu am practicat-o, nici eleganța stilului, nici arta de a convinge, pe care nu o cunoaștem, ci cele care au fost scrise pentru tine cu dragoste în chip simplu, adevărat și fără artă, le vei primi cu dragoste și le vei dezvolta tu însuși după puterea ta, căci ești mai capabil decât noi, și, luând de la noi cele spuse în puține cuvinte asemenea unor semințe și principii, le vei face să rodească din belșug în cuprinderea minții tale și le vei prezenta cu putere celor care sunt cu tine pe cele aduse la cunoștință de către noi întrucâtva. Așa cum noi, atunci când tu căutai odinioară să le înveți doctrina, ne-am străduit din toate puterile nu numai să ți-o facem cunoscută, ci și să-ți acordăm mijloacele de a o vădi ca mincinoasă, tot așa și tu vei sluji celorlalți din toate puterile, după harul care ți-a fost dat de Hristos, pentru ca oamenii să nu se mai lase târâți de argumentația înșelătoare a acelorora, pe care o prezentăm în continuare.

⁸ Matei 10, 26. Cf. *Noul Testament cu Psalmii*, p. 25.

Prima parte

Expunerea doctrinei lui Ptolemeu

1. Constituirea Pleromei⁹

Geneza celor treizeci de Eoni

1.1. Căci ei spun că, între înălțimile de nevăzut și de nenumit, este un Eon¹⁰ desăvârșit, care preexistă [tuturor], iar pe acesta îl numesc Preprincipiu, Prepărinte și Abis. Și, fiind el de necuprins și de nevăzut, veșnic și nenăscut, a existat în repaos și mare liniște timp de nesfârșite veacuri. Iar împreună cu el exista și Gândirea, pe care o numesc și Har și Tăcere. Și, oarecând, s-a gândit acest Abis să emită din sine un Principiu al tuturor lucrurilor și să așeze precum o sămânță această emanație, pe care s-a gândit să o emită, ca într-un pântec, în Tăcerea care exista împreună cu el. Primind ea în sine această sămânță și ajungând însărcinată, a născut Intellectul, asemănător și egal cu cel care l-a emis și care singur poate să cuprindă marea Tatălui. Iar pe acest Intellect îl numesc Unul-Născut, Tată și

⁹ Pleroma (gr. Πλήρωμα) are în sistemele gnostice sensul de plenitudine a ordinii divine, formată din cei treizeci de Eoni care vor fi enumerați în continuare. Este un termen preluat de valentinieni din epistolele Sfântului Pavel.

¹⁰ Termenul „eon” (αἰών) are în greaca veche sensul de „timp, durată a vieții, viață, destin, soartă, durată nedeterminată de timp”, dar și de „eternitate”. Preluând acest din urmă sens, gnosticii valentinieni înțeleg prin Eoni „puteri eterne” cu existență proprie. Vezi A. BAILLY, *Dictionnaire Grec-Français*, Librairie Hachette, Paris, 1950, s.v. αἰών; B. SESBOÜÉ, *Tout récapituler dans le Christ...*, p. 24.

Principiu a toate și împreună cu el a fost emis și Adevărul¹¹. Aceasta este prima Tetradă pitagoreică primordială, pe care o numesc și rădăcină a toate.

Ajungând acest Unul-Născut la înțelegerea scopului pentru care a fost emis, emană la rândul său Logosul și Viața, tată¹² al tuturor celor care vor fi împreună cu el și principiu și formare a întregii Plerome. Iar din Logos și Viață au fost emiși în pereche Omul și Biserica. Aceasta este Ogdoada¹³ primordială, rădăcină și substanță a tuturor, care este chemată de către ei cu patru nume, adică Abis, Intellect, Logos și Viață, căci fiecare dintre aceștia este hermafrodit, după cum urmează: mai întâi, Prepărintele s-a unit în pereche cu Gândirea (pe care o numesc Har și Tăcere), apoi Unul-Născut, adică Intellectul, cu Adevărul, apoi Logosul cu Viața și, după aceea, Omul cu Biserica.

¹¹ Așa cum se va vedea mai jos, Eonii sunt emiși în perechi, termen prin care am redat sizigiile gnostice. Perechea cuprinde un Eon masculin și unul feminin, iar în greacă numele Eonilor respectă regula genului. Pe cât ne-a fost posibil am încercat să respectăm această regulă, motiv pentru care am redat termenul grecesc Νοῦς prin Intellect, și nu prin minte, iar termenul Λόγος a fost transliterat ca atare, nu numai pentru a marca diferența față de corespondentul din pereche, Viața, ci și pentru a-l distinge de Logosul divin sau Cuvântul lui Dumnezeu. Pentru perechea feminină a Intellectului, Adevărul, care în greaca veche este de gen feminin, am preferat să păstrăm neutru românesc, pentru a nu îngreuna traducerea cu o opțiune precum „veracitate”.

¹² Prin „tată” este indicat aici Logosul ca termen masculin al perechii constituite din Logos și Viață. Neconcordanța gramaticală se explică prin faptul că, în sistemul gnostic expus aici, termenul masculin poate denumi întreaga sizigie, fără a mai fi nevoie de menționarea termenului feminin. Această particularitate a sistemului gnostic are o importanță aparte, așa cum se va vedea, mai ales în interpretarea preambulului *Evangeliei după Ioan*. Vezi mai jos paragrafele 8.5. și 9.1.

¹³ Ogdoada, de la termenul grecesc ὀγδοάς, cu sensul de „grup de opt”, are aici semnificația șirului de opt Eoni enumerați până acum și care în greaca veche au următoarele nume: Βυθός (numit și Προαρχή și Προπάτωρ), Ἐννοια (numită și Χάρις și Σιγή), Νοῦς (numit și Μονογενής, Πατήρ și Ἀρχή), Ἀλήθεια, Λόγος, Ζωή, Ἄνθρωπος și Ἐκκλησία.

1.2. Și, de vreme ce acești Eoni au fost emiși spre slava Tatălui, voind și ei să-l slăvească pe Tatăl prin ceva propriu, au emis emanații în pereche: Logosul și Viața, după emanarea Omului și a Bisericii, au emis alți zece Eoni, ale căror nume spun că sunt următoarele: Adâncul și Amestecul, Veșnic-Tânărul și Unirea, Cel-născut-prin-sine și Plăcerea, Imobilul și Compunerea, Unul-Născut și Fericirea¹⁴. Aceștia sunt cei zece Eoni despre care ei susțin că au fost emiși din Logos și Viață. Iar Omul emite la rândul lui, împreună cu Biserica, doisprezece Eoni, pe care îi gratifică cu următoarele nume: Mijlocitorul și Credința, Paternul și Speranța, Maternul și Dragostea, Eternul și Inteligența, Bisericescul și Beatitudinea, Cel Dorit și Înțelepciunea¹⁵.

Exegeze gnostice

1.3. Aceștia sunt cei treizeci de Eoni ai rătăcirii lor, trecuți sub tăcere și necunoscuți, și aceasta este, după ei, Pleroma cea nevăzută și spirituală, împărțită întreit în Ogdoadă, Decadă și Dodecadă. Și spun că acesta este motivul pentru care Mântuitorul – căci nu vor să-L numească Domn – nu a făcut nimic în public timp de treizeci de ani¹⁶, anume ca să arate misterul acestor Eoni. Dar ei afirmă și că pilda lucrătorilor trimiși în vie¹⁷ îi dezvăluie în chip cu totul limpede pe acești treizeci de Eoni, pentru că unii sunt

¹⁴ Aceasta este Decada gnostică (gr. Δεκάς, cu sensul de „grup de zece”), formată din cei zece Eoni enumerați, ale căror nume în greaca veche sunt următoarele: Βύθιος, Μίξις, Ἀγήρατος, Ἐνωσις, Αὐτοφυής, Ἰδονή, Ἀκίνητος, Σύγκρασις, Μονογενής, Μακαρία.

¹⁵ Aceasta este Dodecada gnostică (gr. Δωδεκάς, cu sensul de „grup de doisprezece”), care îi cuprinde pe cei doisprezece Eoni, ale căror nume în greaca veche sunt: Παράκλητος, Πίστις, Πατρικός, Ἐλπὶς, Μητρικός, Ἀγάπη, Ἀείνους, Σύνεσις, Ἐκκλησιαστικός, Μακαριότητα, Θελητός, Σοφία.

¹⁶ Cf. Luca 3, 23.

¹⁷ Cf. Matei 20, 1-7.

trimiși la ceasul dintâi, unii la cel de-al treilea, unii la cel de-al șaselea, unii la cel de-al nouălea, iar alții la cel de-al unsprezecelea. Așadar, dacă se adună orele amintite unele cu altele rezultă numărul treizeci. Fiindcă unu cu trei cu șase cu nouă și cu unsprezece dau treizeci. Iar prin [aceste] ore vor să dezvăluie Eonii. Acestea sunt marile, minunile și negrăitele mistere pe care le rodesc ei, dacă găesc cumva din cele spuse în Scripturi ceva care s-ar putea potrivi și asemui cu născocirea lor.

2. Perturbarea și restaurarea Pleromei

Patima „Înțelepciunii” și intervenția „Hotarului”

2.1. Așadar, ei spun că Prepărintele lor este cunoscut numai Unuia-Născut care provine din el, adică Intellectului, pe când pentru toți ceilalți el este de nevăzut și de neapropiat. Și singur Intellectul, după ei, găsea desfătare în contemplarea Tatălui și se bucura de înțelegerea măreției lui cea fără de măsură. Și se gândea să le comunice și celorlalți Eoni măreția Tatălui – cât de nespuse de mare era – și că era fără de început și necuprins și de neajuns vederii. Dar Tăcerea l-a oprit, din voința Tatălui, pentru că voia să-i conducă pe toți la gândirea și dorirea căutării Prepărintelui pomenit înainte. Iar restul Eonilor tânjeau cumva la fel în tăcere să-l vadă pe creatorul seminței lor și să cunoască rădăcina cea fără de început¹⁸.

¹⁸ Pasajul este important pentru că ne sugerează punctul de plecare al întregii „drame” gnostice: căutarea Prepărintelui, care va deveni în ultimul Eon, Înțelepciunea, o adevărată patimă ce va genera, în cele din urmă, apariția acestei lumi coruptibile, se naște, iată, în Eonii superiori. Aceștia „tânjeau” însă „cumva în tăcere” (ἡσυχίᾳ πως ἐπεπόθουν), pe când în Eonul Înțelepciune acest dor devine un principiu activ care îl va face să se lanseze cu toată puterea în căutarea Prepărintelui.

2.2. Dar ultimul și cel mai tânăr Eon al Dodecadei, cel care a fost emanat de Om și de Biserică, adică Înțelepciunea, s-a avântat cu putere și a suferit o patimă în afara unirii cu perechea ei, Cel Dorit. Această patimă și-a avut începutul între Eonii din preajma Intellectului și Adevărului¹⁹, dar s-a concentrat²⁰ în acest Eon, care a fost alterat, sub pretextul iubirii, dar din cauza îndrăznelii, pentru că nu se împărtășea de Tatăl cel desăvârșit, așa cum o făcea Intellectul. Iar această patimă este căutarea Tatălui, căci Înțelepciunea voia, așa cum spun ei, să cuprindă măreția lui, dar, neputând să facă acest lucru, căci era cu neputință de îndeplinit, sfârși într-o mare și adâncă agonie din cauza măreției Abisului, a incomprehensibilității Tatălui și a iubirii ei pentru el. Și, de vreme ce ea tindea pururea înainte, ar fi fost în cele din urmă înghițită de dulceața lui și desființată în substanța universală dacă n-ar fi întâlnit Puterea care le susține și le păzește pe toate în afara Măreției inexprimabile. Iar acestei Puteri îi dau numele de Hotar²¹, de care a fost oprit și ridicat acest Eon, care, după ce cu greu s-a întors spre sine însuși și s-a încredințat că Tatăl este incomprehensibil, a renunțat la prima Intenție împreună cu patima care s-a născut în urma ei din stupoarea provocată de acea uimire.

¹⁹ Textul grecesc este următorul: ὁ (πάθος) ἐνήρξατο μὲν ἐν τοῖς περὶ τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν. Pronumele τοῖς poate fi interpretat fie ca un neutru plural, fie ca un masculin plural. În prima variantă, traducerea ar fi sunat: „În cele din preajma...”, ceea ce ar fi introdus o ambiguitate cu privire la realitățile desemnate. Cea de-a doua variantă este confirmată și de faptul că în pasajul anterior se vorbește de Eonii care „tânjeau să-l vadă” pe Prepărinte.

²⁰ Am urmat aici opțiunea făcută de traducătorii francezi, care atrag atenția că verbul ἀποσκήπτειν, tradus prin „a concentra”, are un sens medical. Vezi și François SAGNARD, *La Gnose valentinienne et le témoignage de Saint Irénée*, Vrin, 1947, p. 258: „Dorința Eonilor se concentrează, asemenea umorilor rele care formează un abces, în ultimul și cel mai slab dintre Eoni, Înțelepciunea”.

²¹ Am tradus prin „Hotar” termenul Ὀρος.